

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

У статті проаналізовано підходи до розуміння сутності поняття "інтелектуальна обдарованість", розглянуто особливості інтелектуально обдарованої дитини, а також представлено підходи до організації її навчання.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства нагально постає питання залучення до процесів розбудови державності й незалежності особистостей, які здатні по-новому підійти до розв'язання існуючих проблем. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях, що актуалізує проблему обдарованості. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. На сьогоднішній день в Україні вже напрацьовано значний фонд досліджень, пов'язаних із виявленням обдарованих дітей, розробляються програми допомоги їм у реалізації здібностей. Про це свідчать: Закон Верховної Ради України "Про позашкільну освіту" (червень 2000 р.), Укази Президента України "Про державну підтримку обдарованої молоді" та "Програма роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 рр.", метою яких є створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу українського народу, пошуку, підтримки та стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві.

Можливості обдарованої особистості, саме явище обдарованості, проблеми, викликані наявністю певного обдарування, досліджували впродовж ХХ століття вчені, педагоги, психологи провідних країн світу: Б. Блум, Д. Векслер, Дж. Гілфорд, Дж. Рензуллі, Дж. Равен, С. Піс, Л. Сміт, Л. Терман, П. Торренс, Ф. Уільямс (США); А. Біне, Р. Мейлі (Франція); К. Хеллер, В. Штерн (Німеччина); Ю. Бабаєва, С. Дерябо, В. Лебедева, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Орлов, В. Панов, Б. Теплов, М. Холодна, В. Шадріков, В. Юркевич, Є. Яковлева, В. Ясвін (Російська Федерація); О. Антонова, В. Моляко, О. Музика, О. Кульчицька (Україна).

Довгий час прояви обдарованості ототожнювалися, передусім, із високим рівнем розвитку інтелекту (Г. Айзенк та інші), отже, обдарованими вважалися, передусім, діти, в яких у ранньому віці виявлявся випереджальний розвиток інтелекту. Саме тому першим із видів обдарованості, які набули детального вивчення, стала саме інтелектуальна обдарованість. Сьогодні в найбільш загальному вигляді *обдарованість* можна визначити як підвищений рівень розвитку однієї чи кількох здібностей людини, на основі яких з'являється можливість досягати високих результатів у соціально значущих сферах діяльності. Однією із провідних сфер прояву обдарованості залишається *інтелектуальна сфера*. Інтелектуально обдарована дитина вирізняється гарною пам'яттю, жвавим мисленням, допитливістю, добре розв'язує різні завдання, логічно викладає свої думки, вміє практично застосовувати набуті знання. Ці школярі, як правило, мають значні, глибокі знання, вміють самостійно їх отримувати, зокрема, через вивчення додаткової літератури. Високий інтелект, розвинутий розум дозволяють їм легко засвоювати різні навчальні предмети, однак часто вони вибірково ставляться до вивчення шкільної програми. Можна виокремити два основних підтипи інтелектуальної обдарованості: виявлення насамперед загальних розумових здібностей без будь-якої спеціалізації, виявлення високих здібностей у певній спеціальній галузі знань. Пізнавальна потреба, яка є неодмінною характеристикою будь-якого типу обдарованості, саме в цих учнів виявляється найбільш виразно і очевидно. Як правило, тому типу обдарованості притаманна стійка система пізнавальних інтересів. Успішність інтелектуально обдарованих учнів не завжди збігається з рівнем їхніх здібностей: серед інтелектуалів є блискучі учні, а є й невстигаючі. Тут усе визначає не тільки інтелект, а й ставлення до навчання і загалом до школи [1: 19-20].

У всіх без винятку інтелектуально обдарованих дітей яскраво виражена пізнавальна потреба, що полягає в пошуку нового знання, у задоволенні потреби в розумовій діяльності. Талановиті діти постійно шукають для себе складної інтелектуальної роботи, для них саме вона є найбільшим задоволенням. Відомий дослідник обдарованості Н. Лейтес зазначає, що обдаровані учні є "справжніми маленькими трудівниками", які відчувають "задоволення працюючи". Їх схильність до праці він вважає "виявом самої обдарованості" [2]. Проте ця категорія дітей неоднорідна. Пропонуючи розрізняти категорії здібних дітей, Н. Лейтес виокремлює такі ознаки: прискорений розумовий розвиток, рання розумова спеціалізація, окремі ознаки непересічних здібностей [2].

Дітям, що належать до першої категорії, притаманний високий темп навчання. Вони рано починають читати і писати (у 3-4 роки). Пізніше, захоплюючись якоюсь однією галуззю знань, швидко просуваються вперед. Іноді одне захоплення змінюється іншим, однак постійним залишається потяг до розумового навантаження. Другу категорію становлять діти зі спеціальними здібностями, у яких при звичайному рівні інтелекту спостерігається особливе тяжіння, інтерес до якого-небудь окремого навчального предмета (галузі науки чи техніки). Така дитина (часто починаючи з середніх класів) захоплюється математикою, фізикою, біологією, мовою чи літературою, історією або якимось іншим предметом. Вона може виділятися, значно випереджаючи своїх ровесників, легкістю засвоєння специфіки матеріалу, поглибленістю інтересу до нього. Уроки з інших предметів можуть її обтяжувати. До третьої категорії належать діти, які не випереджають однолітків за загальним розвитком, але відрізняються від них особливою своєрідністю розумової роботи, яка вказує на їхні неординарні здібності. Ця своєрідність полягає в особливій оригінальності й самостійності суджень, у неординарності думки щодо різних питань [2].

На думку О. Кульчицької [3], інтелектуально обдаровані діти, на відміну від своїх однолітків, відчують потребу в розумовому навантаженні, іноді надаючи їй перевагу перед різним видам матеріального заохочення; володіють високою загальною активністю розуму, налаштованістю до інтенсивних і напружених розумових зусиль; вміють легко мобілізувати сили для досягнення пізнавальної мети; відрізняються здатністю до зосередження, тривалої підтримки розумової напруги, до поновлення розумових зусиль; відчують потребу в поновленні й ускладненні розумового навантаження; схильні до класифікації, систематизації, засвоєння енциклопедичних знань; відрізняються глибоким розвитком формальних аспектів суджень та інтелекту; легко змінюють хід думок, продукують несподівані припущення, домисли; характеризуються несподіваними зіставленнями, узагальненнями, що відрізняються оригінальністю; володіють значною розумовою самостійністю; характеризуються дуже високим темпом розумового розвитку.

Інтелектуально обдарованим дітям властива й специфіка когнітивного стилю навчання як динамічного аспекту способу рішення пізнавальної задачі: полenezалежність, тобто перевага орієнтуватися на внутрішні джерела інформації; рефлексивність як висока диференціація пізнавальної інформації.

У пізнавальній сфері інтелектуально обдаровані діти характеризуються всепоглинаючою цікавістю, спрагою до інтелектуальної стимуляції; широким колом інтересів (водночас, вони пручаються "усебічному розвитку", з малих років виявляючи цікавість до якогось одного виду діяльності (музики, математики, спорту); здатністю з раннього віку розмірковувати над такими явищами, як смерть, потойбічне життя, релігійні вірування, філософські проблеми; інтересом до загадок, гри слів тощо; раннім мовним розвитком, швидким накопиченням словникового запасу, відмінною пам'яттю; здатністю легко справлятися з пізнавальною невизначеністю [3].

М. Холодною запропоновано психологічну модель інтелектуальної обдарованості [4], яка дозволяє розрізняти ранню обдарованість, що є наслідком особливостей вікового дозрівання (феномен вундеркіндів), а також власне інтелектуальну обдарованість, яка пов'язана із екстраординарною інтелектуальною успішністю в реальній діяльності людини (феномен талановитості). На її думку, *власне інтелектуальна обдарованість* – це результат тривалого внутрішнього процесу побудови і зростання індивідуальних когнітивних ресурсів особистості, напрям якого визначається специфічними формами організації пізнавального досвіду людини, які характеризують унікальність її розуму.

Необхідність розвитку інтелектуальних здібностей дітей актуалізує проблему організації навчання розумово обдарованих школярів. Діти з високими розумовими можливостями характеризуються деякими загальними особливостями, які мають враховуватися під час розробки навчальних програм. До таких загальних особливостей належать:

- здатність швидко схоплювати зміст принципів, понять, положень. Ця особливість вимагає широкого матеріалу для узагальнень. Прекрасні можливості в цьому плані представляє міждисциплінарний підхід;
- потреба зосереджуватися на тих аспектах проблеми, які є цікавими для дитини. Ця потреба рідко задовольняється за умов традиційного навчання. Для її реалізації необхідно створювати спеціальні навчальні програми із застосуванням самостійної роботи, завдань відкритого типу, які сприяють розвитку необхідних пізнавальних умінь;
- здатність помічати, міркувати, висувати гіпотези. Цілеспрямований розвиток вищих пізнавальних процесів у спеціальних навчальних програмах розвиває ці здібності на якісно новому рівні, дозволяє уникнути нескінченних повторень очевидного;
- стурбованість, тривожність у зв'язку зі своєю несхожістю на однолітків. Включення до навчальних програм афективного компонента дає можливість дитині краще зрозуміти себе, інших, навчитися виражати себе і свої переживання, призводить до прийняття себе й інших.

Для реалізації проблеми навчання інтелектуально обдарованих учнів учитель має бути відповідним чином підготовленим [5]. Готовність педагога до співпраці з обдарованими учнями визначається наявністю у нього певних професійних якостей, насамперед теоретичних знань і практичного досвіду. Дослідниками у сфері підготовки кадрів для навчання обдарованих дітей розроблено ряд положень відносно знань, умінь та навичок, якими повинні володіти вчителі талановитих учнів, зокрема, ними акцентується увага на уміннях будувати навчання відповідно до результатів діагностичного обстеження дитини, модифікувати навчальні програми, стимулювати когнітивні здібності учнів, працювати за спеціальним навчальним планом, консультувати учнів тощо. До основних умов ефективного розвитку інтелектуальних здібностей учнів належать активна спрямованість занять на розумовий розвиток дитини, широкий доступ до джерел різноманітної інформації для самостійної роботи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Психологічна підтримка творчості учня / Упоряд. О. Главник, В. Зоц. – К.: Редакція загальнопед. газет, 2003. – 128 с.
2. Лейтес Н.С. Ранні проявлення одаренності // Вопр. психології. – 1988. – № 4. – С. 98-107.
3. Кульчицька О.І. Специфіка дитячої обдарованості // Обдарована дитина. – 2001. – № 1. – С. 3-10.
4. Холодная М.А. Психологические механизмы интеллектуальной одаренности // Вопр. психології. – 1993. – № 1. – С. 32-39.
5. Антонова О.Є. Особливості роботи вчителя іноземної мови з обдарованою дитиною // Вісник Житом. держ. ун-ту. – Вип. 19. – 2004. – С. 40-44.

Матеріал надійшов до редакції 20.05. 2007 р.

Клименюк Ю.М. Особенности обучения интеллектуально одарённых учащихся.

В статье анализируются подходы к пониманию сущности понятия "интеллектуальная одарённость", рассматриваются особенности интеллектуально одарённых детей, а также предлагаются подходы к организации их обучения.

Klymenyuk Yu. M. The peculiarities of teaching the intellectually talented pupils.

The approaches to understanding the term "intellectual talent" are analyzed and the peculiarities of the intellectually talented children are examined in the article. The ways of their training are suggested.